

Een joodse dodenakker

Tekst: Wim Willems **Foto:** Frank Jansen

Al vanaf 1710 begraven de Hoogduitse en de Portugese joden de doden van hun gemeente aan de Scheveningseweg in Den Haag. Er is een lage ketting over het terrein gespannen, als zichtbaar teken van die tweedeling

In de schaduw van het Vredespaleis maakt het toluhuis een verweerde indruk. Ooit hield iedere Hagenaar op weg naar Scheveningen hier halt. Maar tegenwoordig razen automobilisten gedachteloos aan de plek voorbij. Ook werpt niemand meer dan een zijdelingse blik op het ijzeren hek van de joodse begraafplaats.

Het kerkhof ligt op een eeuwenoud stuk binnenduin van grofschelpgruis en zand, en wordt afgeschermd door een muur van metselwerk. De honderden meters baksteen vormen een mozaïek van alle mogelijke schakeringen rood. De woning van de voormalige beheerder verdwijnt bijna achter een kippenren, waar Barnevelders en zijdehoenders rondscharrelen.

Als ik aanbel komen ze gelijk toesnellen, net als de snorrende rode poes. Het duurt niet lang of de poort naar de dodenakker gaat open.

Bij binnenkomst stuit ik op een groengetint glazen monument met vegen duivenpoep erop. Bij de herdenking van het driehonderdjarige bestaan van de begraafplaats 1694-1994, is het hier neergezet. De tekst die erin staat gegraveerd verwijst naar het Oude Testament - een passage uit Deuteronomium. Daar staat te lezen dat God een rots is en al zijn wegen recht, dus voor mensen waard om na te volgen. Doorwandelen kom ik terecht bij versgedolven graven van families die de roemruchte geschiedenis van joden in herinnering roepen.

Wie kent ze niet, de namen van geslachten als de Belinfantes, de Cohens en de Oppenheimers. Of de families van Paraira, Teixeira de Mattos en Pesaro. Op de grafsteen van de laatste staat vermeld dat hij de gezegende leeftijd van 91 jaar heeft bereikt. Daarmee vormt hij een unicum in de gebroken aanwezigheid van de joodse gemeenschap in Den Haag.

Vervolgens valt mijn oog op het enige gebouwtje op de begraafplaats. Het is witgesaust, heeft een zadeldak van rode pannen en lijkt op een veredeld schuurtje. In dit ste-

nen Huis der Ommegangen, ook wel het metaarhuysje geheten, legde men vroeger het stoffelijke overschot van de overledenen af. Hier werden de doden ritueel gereinigd, door kommen warm water uit te gieten over het met een laken bedekte lichaam.

In de jongste tijd wordt alleen nog een treurrede in het gebouwtje uitgesproken door een selecte groepje mannen. Onder het reciteren van psalmen dragen zij de dode naar een open grafkuil. In aanwezigheid van de familie worden enige gebeden en citaten uit de Talmud opgezegd, waarop de mannelijke aanwezigen een voor een drie scheppen zand op de kist gooien. Dat gebaar verwijst naar de onomkeerbaarheid van het moment.

Het is geen gebruik om bloemen of kransen te leggen. In joodse kringen staat het ritueel van de rouw in het teken van de eenvoud.

Als bij een schip loopt de ommuring van de begraafplaats uit in een V-teken. Daarbinnen liggen de grafzerken uitgespreid op een onderlaag van wild opspringend gras. In de loop van de jaren is een geometrisch patroon ontstaan, dat hier en daar wordt verbroken door een groepje stenen dat wel rechtop staat.

Het aantal officieel getelde zerken bedraagt 2800, terwijl het aantal doden in deze 17de-eeuwse enclave volgens de overlevering zeker het driedubbele bedraagt. Hun namen zijn in de loop van de tijd uit het collectieve geheugen verdwenen. Wat verder opvalt zijn de acht grote eiken die het hart van de dodenakker beheersen. Ook zij hebben geprofiteerd van de restauratie van dit joodse kerkhof eind jaren tachtig.

Door de eeuwen heen zijn zij getuige geweest van de scheiding der geesten die zich hier heeft voltrokken. Al vanaf 1710 begraven de Hoogduitse en de Portugese joden de doden van hun gemeente hier apart. Er is een lage ketting over het terrein gespannen, als zichtbaar teken van die tweedeling. De geschiedenis van de Asjkenazische en de Sefardische joden mag in de beleving van de buitenwereld gelijk opgaan, intern lopen de tradities uiteen.

De Hoogduitse gemeente heeft het terrein ooit aangekocht. Vandaar dat het aantal graven van hun overledenen in de meerderheid is. Maar de Portugese gewoonte om grafstenen plat neer te leggen, is hier de gangbare wijze van herdenken geworden.

De verweerde zerken zijn deels overdekt met Hebreeuwse lettertekens, die niet allemaal even goed te lezen zijn. Ook de betekenis van sommige symbolen die erin zijn gebeteld, blijft vaak duister.

Dat geldt niet voor de druiventrosen of de afgebroken zuil, een bekend embleem voor een vroeggeëindigd leven. Ook het schilderspalet op het graf van een kunstenaar behoort tot de gangbare afbeeldingen op een Nederlandse begraafplaats. Net als de schedel met twee gekruiste knoken en de gevleugelde zandloper, van oudsher symbolen voor de vergankelijkheid. Maar een cirkel met daarin twee handen met gespreide vingers, zag ik nooit eerder. Ze blijken te staan voor de stand die de handen van een kohen, een joodse priester, aannemen bij een specia-

le zegemingspreuk in de synagoge.

De afbeelding van een gietkan met schaal verbeeldt de rituele handwassing van een priester bij het afleggen van een dode. Meer universeel is de hand die een gordijn wegtrekt, boven een trap die naar de hemel voert. Is het de hand van God? In ieder geval lijkt het eeuwige leven te wachten aan het eind van een opwaarts gericht bestaan.

Op mijn rondgang langs de zerken stuit ik ook op een graf waar twee rode tulpen voor groeien. Een klein aandenken voor een geliefde dode. Of vormen de hevelingsbloemen gewoon een spontaan gebaar van de natuur?

Wie al die verwijzingen naar het joodse verleden van de stad aan zich voorbij ziet trekken, raakt al snel bevangen door een gevoel van huivering.

Aan hoeveel geschiedenis is niet in een klap een einde gekomen tijdens die vijf jaren waarin de nazi's hun vloek uitspraken over 'de gemeente der Israëliërs'. Niet dat joodse Nederlanders in de eeuwen daarvoor niet zijn geconfronteerd met discriminatie en uitsluiting.

Het wemelde van de vooroordeelen en pas in 1796 konden zij eindelijk aanspraak maken op hun burgerrechten. Maar ondanks al die maatschappelijke weerstand tegen de 'christenmoordenaars' wisten zij hoge posities te bereiken. Op het zaarveld van hun geloof brachten zij hun talenten tot bloei. Vandaar de koninklijke onderscheidingen die na eeuwen nog altijd leesbaar zijn op sommige grafzerken.

Tijdens mijn bezoek zag ik een stoet van ridders aan mij voorbijtrekken. In de Orde van Oranje Nassau, in de Orde van de Nederlandse Leeuw, in de Orde van Leopold van België en in de Orde van de (Luxemburgse) Eikenkroon. Artiesten, rechtsgeleerden, stadsdokters, schaakgrootmeesters en opperrabbijnen.

Op deze joodse dodenakker, ver van de binnenstad, vonden zij ooit hun laatste rustplaats. Als gerespecteerde burgers van de Haagse samenleving. Voor de weinige sporen die zij in de officiële geschiedenis hebben nagelaten, valt ook een verklaring te vinden op een van de grafstenen. Het is een zin waarachter in zijn beknoptheid een vrijwel onbevattelijk drama schuilgaat: 'Ter nagedachtenis aan mijn vader en verdere familie, omgekomen in de Holocaust.'